

Bereczki Lajos

A reformáció és a Biblia

A Szentírás első teljes magyar nyelvű fordítása: a Vizsolyi Biblia

A Vizsolyi Biblia

Négyszázhuszonöt éve jelent meg a Vizsolyi Biblia

A Biblia első teljes magyar nyelvű fordítását *Károlyi Gáspár* és munkatársai készítették el. A nyomtatás 1590-ben fejeződött be Vizsolyban. A 2015-ös *Károlyi Gáspár-émlékév* keretében Vizsoly református egyházközsége nagyszabású ünnepségsorozatot szervezett a bibliafordító tiszteletére. Ez a sorozat január

29-én indult el, aznap, amikor a Vizsolyi Bibliát hungarikummá minősítették. A Biblia mellett Vizsoly református templomát is kiemelt nemzeti értékévé nyilvánították. A Károlyi Program keretében, a magyar kormány támogatásával felújították a vizsolyi templomot. A megszüpült templomot szeptember 26-án adták át a szomszédságában álló Mantskovit Bálint Nyomdatörténeti Múzeummal együtt. A templom 12. századi freskóit is restaurálták. „Vizsolyban minden magyarok kincsét őrzik, amely nemcsak a reformáció, hanem a magyar nyelv, irodalom és kultúra szempontjából is meghatározó” – írta köszöntő levélben *Balog Zoltán* miniszter.

A *Szolgatársban* itt következő írás a reformáció és a Biblia kapcsolatáról, valamint a Vizsolyi Biblia kiadásának körülményeiről szól, *Károlyi Gáspár* életútját és teológiai tanítását is bemutatva.

Az ötödik lateráni zsinat 1517 márciusában önelégült magabiztossággal rekesztette be tanácskozásait. Úgy vélték akkor, hogy a keresztény világ általuk elgondolt békéjét mi sem fenyegeti. Ugyanez év októberében a birodalom egyik eldugott zugában egy német prédikátor lelkiismerete nem engedte meg, hogy tovább hallgasson, s tiltakozó szavai szinte egész Európát lázba hozták.

A reformációt – Isten eszközeiként – emberek hirdették meg, amellyel az Úr az evangélium élő folyamatól messzire került népét kívánta felrázni, megújítani és helyes útra terelni. 1517. október 31-én *Luther Márton* Ágoston-rendi szerzetes és a wittenbergi száz egyetem professzora levelet küldött *Albrecht* mainzi érseknek, melyben panaszt tett a búcsúhirdetők ellen. 95 tézist is mellékelte írásához, amelylyel a búcsú tanáról szóló teológiai vitára szólított fel. Első tétele így hangzik: „Amikor a mi Urunk és Mesterünk, Jézus Krisztus azt mondja: Térjetekek meg... (Mt 4,17), azt is akarja, hogy híveinek egész élete egyetlen állandó és meg nem szakított megtérés legyen”. *Albrecht* érsekhez írt levelében *Luther* leszögezte: „Krisztus sehol sem parancsolta meg a búcsú prédikálását, de az evangélium hirdetését nyomatékosan megparancsolta”.

A XVI. századi reformáció megindításához az utolsó lökést a bűnbocsátó-cédulák árusítása adta. Az akkori egyház képviselői az utcákon pénzért kínálták a bűnbocsánatot

igazoló cédulákat. Luther jól látta, hogy a búcsúval való kereskedést a Biblia nem támasztja alá. Megfigyelése szerint sokan arra a hamis következtetésre jutottak, hogy a megtérés, vagyis az Istenhez fordulás nem szükséges már, ha az embernek van búcsúlevele. Úgy érezte, nyilvánosságra kell hoznia mindazt, amit megismert, hogy mit tanít a Szentírás a bűnről, bűnbocsánatról, Istenről, emberről. Elmondhatjuk, a reformáció lényege elsősorban abban van, hogy újra felfedezte az evangéliumot: Isten megváltó munkáját Krisztusban.

Nem hagyhatjuk említés nélkül az úgynevezett négy protestáns alapelvet. Sola scriptura: egyedül a Szentírás hitünk és életünk zsinórmértéke; sola fide: egyedül hitből igazulunk meg; sola gratia: egyedül kegyelemből nyerünk üdvösséget; solus Christus: egyedül Jézus Krisztus a mi Megváltónk, kereszténységünk fundamentuma. 1999. október 31-én Augsburgban került sor a római katolikus és az evangélikus egyház közös nyilatkozatának aláírására, mely szerint: „Egyedül kegyelemből, Krisztus üdvözítő munkájába vetett hit által, és nem a mi részünkről meglévő bármely érdem szerint fogad el minket Isten...”

A reformátori teológiában nem a tekintély elvetése fogalmazódott meg, hanem az abszolút és szuverén tekintély elébe helyezése annak, ami időleges és részleges. Paul Tillich, a XX. század nagy protestáns teológusa egyenesen a protestantizmus lelkének, „protestáns princípiumnak” nevezte azt az élő és mozgató erőt, amely mind az egyházban, mind a világban szemben áll bármely véges valóság – ideológia vagy szervezet – abszolútsági igényével.

Megállapíthatjuk, hogy a reformátorok a deformálódott egyházi gondolkodást és gyakorlatot szerették volna visszaalakítani az eredetire, olyanra, amilyenek a Szentírásból megismerhetjük. Emiatt is volt olyan fontos számukra a

Luther Márton

Biblia tanítása. Luther Márton 1519-ben a lipcsei hitvitán kijelentette, hogy számára az egyház tanításának és rendjének végső normája kizárólag a Szentírás (sola scriptura). Kálvin János Genfben prédikálta: „ha kényszeríteni akarnak olyasmit tennem, ami Isten szava szerint nem engedhető meg, akkor lehetetlen munkámat tovább folytatnom”. Hubmayer Baltazár anabaptista reformátor ugyancsak a Bibliát tekintette mércének, mivel a „Szentírás Isten igazságos barátja, amelyben Krisztus tartózkodik és nyugszik, nem található abban semmi hamis”.

A reformátorok úgy látták, hogy Isten veszi kezébe őket az Íráson keresztül.

Luther Márton és a többi reformátor úgy gondolkozott, Isten a történelem folyamán állandóan megszólítja az embert, s őérette cselekszik. Az Írás az egyetlen, mely rögzítette Isten akaratát az emberről. Isten a prófétákhoz és apostolokhoz intézett szavával újra és újra megszólít bennünket. A Szentírásban való személyes jelenlétén keresztül nyilvánítja ki szeretetét teremtménye iránt, s az újjászületett hívő meghallja szavát, és hitével válaszol. A reformátorok úgy látták, hogy Isten veszi kezébe őket az Íráson keresztül. Szóhasználatukban ez volt az értelme az Isten igéje kifejezésnek: az élő Igét értették rajta, melyen át Isten személyes élethelyzetükben szólítja meg gyermekeit. A hittételeket és az egyházi gyakorlatot semmi nem igazolja Isten igéjén kívül. Ezeket a hittételeket később hitvallásokban is megfogalmazták. A megvallott hit azonban bibliai igazságon alapszik.

Egyes vélemények szerint a reformátorok egyszerűen felszerűsítették a tévedhetetlen pápa fogalmát a tévedhetetlen Biblia fogalmával. A Biblia azonban – vallotta hittel és szenvedéllyel maga Luther – nem „írott pápa”. Egyébként a római egyház sosem tagadta a Szentírás tekintélyét, azonban azt állította, hogy a hitnek és a hitélet szabályainak forrása a Bibliában és a hagyományokban keresendő. A Biblia egyetlen elfogadható, törvényes és tévedhetetlen értelmezéseként viszont Róma a pápai és zsinati határozatokat jelölte meg. Magát a Bibliát azonban nagyon kevesen olvasták. Alig-alig volt olyan egyháztág, aki tudta volna, mit is mond, mit is üzen az Írás. A hit egyszerűen annyit jelentett, hogy az ember elfogadja az Istenről, a lélekről, a kegyelemről megfogalmazott hivatalos álláspontot. A középkori teológia jellege miatt az egyház – az egyházatyáknak a pápák és a zsinatok által megerősített kijelentései formájában – beékelődött a hívők és a Biblia közé.

A reformátorok egy része tudós filológus volt, ők bontakoztatták ki a bibliatudományt. Meggyőződésünk szerint a Biblia a kor tanult elméihez éppúgy szól, mint az egyszerű emberekhez. A Szentírást a szabad vizsgálathoz alávetve lehet olvasni, ami nem jelent mást, mint a bibliai igazság szenvedélyes kutatását; de nem arról van szó, hogy a hívő azt tarthatja róla, ami éppen neki tetszik. Úgy látták, hogy minden hívőnek joga és kötelessége rendszeresen olvasni a Bibliát, s ezért le kell fordítani a különböző népek nyelvére a teljes Szentírást.

A Bibliának széles társadalmi körökben való megismertetését a nagy humanista tudós, *Erasmus* hirdette meg a legnagyobb hatással, a reformáció megindulását megelőző évben. Így írt: „Azt szeretném, ha még az egyszerű asszonynepek is olvashatnák az evangéliumot és Pál leveleit. Vajha lefordítanák őket minden nyelvre. Vajha a földműves belőlük énekelgetne az eke szarva mellett, a takács ezt zümmögné a szövészéknél, és az utazó ennek történeteivel oszlatná útjának fátalmait”. Az erasmusi elveket a reformátorok is felkarolták. Látták azonban azt, hogy a Szentírást többféleképpen lehet magyarázni és értelmezni, ezért felléptek az önkényeskedéssel szemben, s elleneztek azt, hogy a gyülekezetekben bárki fejtegesse az Írásokat. Ezt a felfogást visszhangozta az 1562. évi magyarországi Tarczal-tordai hitvallás is: „Semmiképpen nem akarjuk azt, hogy akárkinek is szabad volna a Szentírást az eklézsiában tanítani... E tiszt azokra tartozik, akik arra a hivatalra igazán hivatottak”. Ez a megközelítés azonban egyáltalán nem állt útjában a Biblia anyanyelvre fordításának s hogy sokakhoz eljusson.

A Biblia magyarra fordításának igénye hazánkban is korán fölmerült. Meggyőzően foglalta össze Károlyi Gáspár az ezzel kapcsolatos gondolatokat és törekvéseket a Vizsolyi Biblia előszavában: „Nemcsak azt akarja Isten, hogy papok olvassák a Szentírást és a község azoknak a szájából hallja, hanem azt is akarja, hogy az Ó- és Új-Testamentum könyvei minden nemzetségnek nyelvén legyenek és azokat olvassák, hányják-vessék mindenek, szegények, gazdagok, kicsinyek, nagyok, férfiak és asszonyok. Mert az Isten egyaránt minden rendbéli embereket akar üdvözíteni”. Majd hozzátette, közvetlenül az olvasókhöz fordulva: „Azért nemcsak a templomban hallgassátok azt, mit mondunk, hanem mikor otthon vagytok is, a Szentírást olvassátok”.

Ha a Szentírás mértékadó a keresztény hit számára, és a hívek egyetemes papságáról vallott tétel megállja a helyét, akkor az egyszerű hívő számára is lehetővé kell tenni, hogy németül olvassa a Bibliát – érvelt Luther munkatársa és barátja, *Philipp Melancthon*, s azt tanácsolta Luther Mártonnak, lásson hozzá a fordításhoz. 1522 szeptemberében jelent meg az Újszövetség német fordítása. Luther nem a Vulgata, a szokásos latin bibliafordítás alapján dolgozott, hanem elsősorban az eredeti görög szövegre támaszkodott. Mindössze két esztendő alatt tizennégy, a szerző által jóváhagyott kiadás és hatvanhat utánnomás jelent meg német földön ebből a fordításból. 1534-ben aztán megjelent a teljes Szentírás németül.

„A Bibliából minden igazolható, de a Biblia nem igazol mindent.

Az eddigiekre visszatekintve megállapíthatjuk, hogy a reformátorok nyomatékosan hangsúlyozták: a hívő, a gyülekezet és az egyház számára az egyedüli normatív tekintély Isten ígéje. Jó ezt szem előtt tartani ma is, amikor ismételt törekvések irányulnak arra, hogy a Biblia mellé vagy helyébe juttassanak vele egyenlő, vagy fölötte állónak vélt írásokat, tanításokat. Éppúgy vigyáznunk kell arra is, hogy a Biblia helytelen magyarázata ne térítsen el bennünket semmi tévútra. Ezzel kapcsolatban megszívlelendő *Török István*

református teológiai professzor mondata: „A Bibliából minden igazolható, de a Biblia nem igazol mindent”. A reformáció tanúsága szerint az egyház lelki megújulása együtt jár a Szentíráshoz való odafordulással. Ugyanakkor a megleveledésnek nemcsak eszköze, mértéke is a Biblia.

Az a kapcsolat, amit Isten ígében keresztül, maga és az egyes hívő között (ahogy a közösséggel a maga egészében is) teremt: szabadságon alapuló kapcsolat. Az Ige uralja a protestáns hitet és teológiát. Továbbá: prédikált, élő szóval hirdetett ígéről van szó. Az evangélium prédikálása ténylegesen a hívő közösség lényegi eseménye: a protestáns egyház „az Ige egyháza”.

Az ige nyomán megszentelt, Biblia szerinti életvitelnek kell megjelennie. Az anabaptisták egyik sarkalatos tétele a „tanítványság elve” volt. A keresztények kapcsolatának Jézus Krisztussal többet kell jelentenie bizonyos belső tapasztalatnál és a dogmák elfogadásánál. Minden napon meg kell élni a közösséget Istennel, amelyen keresztül Krisztus tanítása és példája megváltoztatja a hívő magatartását. Ahogy az egyik anabaptista hangsúlyozta: „Senki nem ismerheti igazán Krisztust, ha mindenestül nem követi őt”. Ez azt jelenti, hogy feltétel nélkül engedelmeskedni kell „Isten Fia fénylő és tiszta szavának, mert az ő szava az igazság, és az ő rendelése az örök élet”. Érdekes ezzel kapcsolatban Kálvin egyik megállapítása: „A Krisztussal való közösségünk nélkül minden, amit Krisztus tett értünk az ő inkarnációjában, halálában és feltámadásában, hiábavalóvá válnék”. (Az anabaptisták fontosnak tartották azt is kijelenteni, hogy erkölcsi nézeteiket nem tekintik a megigazulás feltételének, hanem a megigazulás révén megtalált krisztusi új élet szükségszerű következményének. Ezt illetően Luther így fogalmazott: „A kegyességtől senki sem igazult meg, de a megigazult ember kegyes cselekedetekben leli örömét”.)

Amikor Luther kegyelemről beszélt, saját életét is mindig belegondolta, amely igazán a kegyelem által jutott el a Krisztus iránti teljes engedelmességre.

Dietrich Bonhoeffer a XX. század nagy mártír teológusa megrázó szavakkal érzékeltette, hogy a Luther által újra, felfedezett igaz és drága kegyelem hogyan devalválódott a népegyházi protestáns hozzáállásban olcsó kegyelemmé. Hogyan lett „a kegyelemből hit által való megtartatás” szinte pusztán elvvé, amire elég rábólintani, elég helyeselni, miközben – amit Luther sohasem tett meg – elválasztották ettől a tanítástól Krisztus odaszánt étellel való követését. Bonhoeffer a *Követés* című művében így ír: „A reformáció történetének győztese nem a tiszta, drága kegyelemről szóló lutheri felismerés maradt, hanem az ember éber, vallásos ösztöne aziránt, hogy hol kapható legolcsóbban a kegyelem. Csak a hangsúly egészen könnyű, alig észrevehető elmozdítására volt szükség, és a legveszélyesebb, legrombolóbb munkát végezték. Luther azt tanította, hogy az ember legkegyesebb életfolytatásával és cselekedeteivel sem állhat meg Isten előtt,

mert lényegében mindig önmagát keresi. Ebben a nyomorúságban ragadta meg hitben minden bűnének szabad és feltétel nélküli bocsánatát. Luther emellett tudta, hogy ez a neki adott kegyelem az ő egész életébe került, és még naponta ugyanennyibe kerülne. Hiszen a kegyelem révén nem kapott felmentést a követés alól, hanem még csak most esett bele igazán. Amikor Luther kegyelemről beszélt, saját életét is mindig belegondolta, amely igazán a kegyelem által jutott el a Krisztus iránti teljes engedelmességre. Nem tudott másképp a kegyelemről beszélni, csak így! Luther azt mondta, hogy egyedül a kegyelem üdvözít, és szó szerint így ismételték tanítványai. Egyetlen különbséggel, tudniillik, hogy nagyon hamar kihagyták, nem gondolták bele és nem mondták, amit Luther mindig magától értetődően belegondolt, és pedig a követést, amit neki már nem volt szükséges elmondania, mert ő maga mindig olyanként beszélt, akit a kegyelem Jézus legnehezebb követésére indított el. A tanítványok tanítása tehát Luther tanítása felől nézve megtámadhatatlan volt ugyan, de mégis ez a tanítás lett a reformációnak, Isten drága kegyelme földön történő kinyilatkoztatásának vége és megsemmisülése. A bűnösnek a világban történő megigazulásából a bűn és a világ igazolása lett. A drága kegyelemből pedig követés nélküli olcsó kegyelem”.

Bonhoeffer ennek a fejezetnek a végén, amelynek a „Drága kegyelem” címet adta, bátorítólag is szólt hozzánk: „**Boldogok, akiknek Jézus Krisztus követése semmi mást nem jelent, mint kegyelemből való életet, és akiknek a kegyelem semmi mást nem jelent, mint az ő követését. Boldogok, akik így lettek keresztények, akikhez a kegyelem igéje irgalmas volt**”.

A Szentírás első teljes magyar nyelvű fordítása, a Vizsolyi Biblia

Amint a reformáció eszméi Magyarországon terjedni kezdtek, megjelentek a magyar nyelvű bibliafordítások. E fordítások eleinte a Biblia egyes könyveit tartalmazták, majd kinyomtatták az Újszövetséget, rövidesen pedig a teljes Biblia magyarra fordított szövegét. A magyar nyelven megjelent

Bibliáknak az emberek lelkére és gondolkodására gyakorolt hatása óriási volt. Túlzás nélkül állítható az is, hogy a magyar irodalmi nyelv kialakulását a bibliafordításoknak köszönhetjük. A magyar fogalmi szókincs létrejöttében, az anyanyelvi próza és költészet kialakulásában meghatározó szerepet játszott a nemzet nyelvén kiadott Biblia. Az első magyar nyelvű (töredékes) bibliafordítás az előreformáció szellemi terméke, az úgynevezett Huszita Biblia volt. Fordítói: Pécsi Tamás és Ujlaki Bálint papok az 1430–1450-es években. Az első magyar földön megjelent, magyar nyelvű Szentírás a Sylvester János által fordított, 1541-ben Sárváron nyomtatott teljes Újszövetség volt. Az első magyar nyelven megjelent teljes Biblia a Károlyi Gáspár és munkatársai által fordított, 1590-ben kiadott úgynevezett Vizsolyi Biblia.

Károlyi Gáspár 1530 körül született Nagykárolyban, és itt szerezte meg elemi ismereteit. Feltehetően Brassóban tanult tovább. 1556. március 11-én iratkozott be a wittenbergi egyetemre, amelynek nagynevű professzora akkor Melancthon volt, aki Luther után a legnagyobb hatást gyakorolta tanítványaira. Feltételezés szerint megfordult Svájcban is, mindenestre olvasta Kálvin műveit, és később levelezés útján kapcsolatba került a nagy reformátor utódával, Bézával. Ismerte tehát a reformáció lutheri és úgynevezett helvét ágát, az utóbbinak lett végül is elkötelezett híve.

1562-ben Szatmár várában tűnik fel mint menekült a háborús viszonyok között, ahonnan a gönci parókiára került 1563-ban. Röviddel később a 108 gyülekezetet számláló kassavölgyi egyházmegye esperese lett. 1584 és 1587 között Tállyas lelkészkedett, majd ismét visszatért Göncre, folyamatosan betöltve az esperesi tiszteletet 1591-ben bekövetkezett haláláig. A Biblia lefordításához nagy valószínűséggel az 1580-as évek derekán kezdett hozzá, miközben azért fohászodott, hogy csak addig éltesse Isten, amíg elkészül vele. Vágya teljesült, még kézbe vehette az első nyomtatott teljes magyar nyelvű Bibliát. Így írt elkészült munkájáról: „szabad mindenkinek az Isten házába ajándékot vinni. Egyebek viyenek aranyat, ezüstöt, drágaköveket, én azt viszem, amit vihetek, tudniillik magyar nyelven az egész Bibliát”.

A Vizsolyi Biblia kiadástörténetének kutatása hosszú múltra tekinthet vissza, de még mindig sok fehér folt vár el-tüntetésre. Annyi bizonyos, hogy Károlyi Gáspárnak orosz-lánrésze volt a mű létrejöttében, de egy meg nem nevezett munkatársi gárda szellemi eredményét küldte nyomdába. S ugyanúgy a névtelenség homályába kívántak burkolózni azok a bőkezű kegyes főurak, akik biztosították a kiadás lehetőségét. Ez az anonimitás nehezíti egyrészt a kutatást arra nézve, hogy pontosan feltárjuk a körülményeket, a támogatók, a fordítók személyét és munkásságát, bár például a támogatókat illetően vannak bizonyos adatok *Mágocsy Gáspár* és *András*, valamint a későbbi erdélyi fejedelem, *Rákóczi Zsigmond* segítségnyújtásáról. Másrészt azonban rá kell mutatnunk: az anonimitás abból fakadt, hogy egyik közreműködő sem a maga dicsőségének akart emléket állítani.

Az 1570-80-as évek a XVI. századi magyar történelem ritka és rövid nyugalmi időszakát jelentették a hegyaljai tájon is: szüneteltek a török háborúk, s a királyság és az erdélyi fejedelemség közt is béke volt. A Bécsből irányított nagy támadás a magyar protestantizmus ellen még nem indult meg. Ezt az időt és kedvező helyzetet ragadta meg Károlyi Gáspár, amikor segítőivel hozzákezdett a fordításhoz.

A fordítás munkája mindvégig zavartalanul folyt. Azt nem tudjuk, hogy a Biblia mely könyveit fordította Károlyi Gáspár, bizonyos azonban az, hogy átolvasta, ellenőrizte valamennyi, mások által fordított bibliai könyv kéziratát. Saját munkája továbbá a bibliai fejezetek élére vett tömör összegzések, valamint igen sok bibliai vershez fűzött magyarázatok és lényegi kiemelések megfogalmazása. Ezekben tanulmányai eredményét is gyümölcösztette.

A Bibliát a lengyel származású *Mantskovit Bálint* nyomtatómester műhelyében nyomtatták ki. Mantskovit Bálint korábban *Bornemissza Péternek* dolgozott, majd ő lett a nyomda tulajdonosa. Valamikor 1588 nyarának végén, őszének elején költözökdhett Vizsolyba, ahol Rákóczi Zsigmondtól egy házat kapott. Az utólagos számítások szerint négy sajtó és négy szedő dolgozott a bibliakiadáson, a lengyel és német gyártmányú papírt Lengyelországban vásárolták hozzá. A nyomtatás 1588 végén megkezdődött, de rövidesen abba hagyták, mert kisebb szedéstükörre álltak át. A végleges változatot 1589. február 18-án kezdték el nyomni, a jelek szerint a korrektúrát maga Károlyi végezte, s az elkészült íveket a gönci iskola diákjai hozták-vitték a két közeli helység között. 1590-ben, gönci tartózkodása idején Szenci Molnár Albert is segített ebben, részt vállalva tizenhat évesen abból a munkából, amit aztán felnőtt fejjel ő maga folytatott.

A munka 1590. június 20-án fejeződött be. A Biblia 2412 oldalon 7-800 példányban készült el. Súlya kb. 6 kg, 52 fennmaradt példányról tudunk, közülük 24 országhatárainkon belül van.

Második kiadásának a gazdája *Szenczi Molnár Albert* volt 1608-ban a németországi Hanauban, és ezután gyors egymásutánban jelentek meg a címlapon Károlyi Gáspár névével külföldön és hazánkban az újabb és újabb kiadások. Belőle tanultak a protestáns iskolákban, belőle idéztek a templomi szószéken, igen sok családban ez volt az egyetlen nyomtatott könyv. A prédikációk révén azokhoz is eljutott, akik írástudatlanok voltak. Hatása korántsem szorítkozott a református vallásúakra, kiterjedt a magyarul beszélők egészére.

Nincs még egy magyarul megjelent könyv, mely négyszáz év alatt hatásában vetekedhetne vele.

Végül tekintsük át Károlyi Gáspár teológiai tanításának legjellemzőbb vonásait. Ő a reformáció felismert hitigazságaiban mélyült el és alkalmazta azokat szolgálataiban. Kereste és úgy találta meg a maga számára a kegyelmes Istent, hogy a mohácsi vész után emberileg nézve végveszélybe került hazájában tegyen róla bizonyosságot. A következetesen végbemenő reformációt a szó szoros értelmében a nemzet élet-halál kérdésének tekintette. Vallotta, hogy a „pogány török” éppúgy „eszköz” Isten kezében, mint amilyen Babilónia volt az Ószövetség választott népe történetében. Izrael az Úrnak való osztatlan szívű engedelmség helyett – hálátlanul és hűtlenül – bálványokat imádozott. Következésként ezzel megrontotta egyéni és közösségi erkölceit, kikerülhetetlen ítéletet vonva magára. A magyarországi lakosság hitét és erkölceit illetően is – írta Károlyi – „ha mostan az próféták élnének, bizony nagy könnyhullatás és lelki fájdalom nélkül nem nézhetnék” azt, ezért jött az ítélet. A kivezető út pedig „nem az emberi erőben való bizalom”, mert „nem az emberek erejében vagon az megmaradás, hanem Isten ajándéka az.” Amit ma is ígér mindazoknak, akik a bűneiket beismerik és megbánják. „Ha azért Jákób magvai vagytok, térjete meg, hogy az áldást elvehessétek” – jegyezte meg Hóseás 12,3 mellett. Az áldást vett ember pedig a szuverén Ursten kezében tudja és feltétel nélkül reá bizza magát. Ez azt jelenti, hogy sorsunkért Isten vállalta magára a felelősséget, ezért „nem kell a veszedelemben kétségbeesni, hanem erős hittel kell várni az Istennek szabadító kezét.” Ő megengedi, hogy hívei nehéz helyzetbe kerüljenek, de van hatalma és kegyelme ahhoz, hogy megszabadítsa őket, hogy az engedelmség útján járjanak. Miként a háborgó tengeren a tanítványoknak „az veszedelmek közt kell hajóznunk, de Krisztus soha el nem hagy, ha odamegyünk, ahova ő küld”.

A reménység Károlyi Gáspárnál az örök élet bizonyosságában csúcsosodik ki, de vonatkoztatta a közvetlen jövőre is, hiszen Isten Krisztusban „jelen vagon minden javaival. Aki az ő népének egy és örökkévaló királya és pásztora”.

Károlyi Gáspár szakadatlanul hangsúlyozta, hogy kizárólag „a Jézus Krisztuson épített hit az igaz és győzhetetlen hit” és „Isten Lelke nélkül megholt állat a törvény”. Mert abban a korban hitvédő harcot kellett folytatnia az antitrinitáriusokkal. Ez pedig számára nem elméleti vita volt, mert a Szentháromság egy örök igaz Isten megvallása nélkül nincs keresztény hit, sem keresztény reménység.

Az eredendő bűn, a megigazulás és megszentelődés összefüggése szintén jelentős teret kapott teológiájában. Álláspontját tömören így fogalmazta meg: „A kereszténységnek kezdeti ebben helyeztetett, hogy esmérjük magunkat a bűnben mindenestől megholtnak lenni, és hogy nekünk és a mi természetünknek mindenestől el kell változni, mely csak azon isteni erő által lehet, az mely által teremtettet... Megváltoznak, kik az Isten népe közé számláltatnak Krisztusban hit által, mely hit megismertetik a szent életről”.